

- низький рівень моралі (звідси – схильність до брехні, необов'язковості, демагогії, відсутності імунітету до корупції, готовності застосовувати будь-які засоби для досягнення мети);

- утилітарний прагматизм, відсутність інтересу до теоретичного осмислення того, що відбувається в державі та навколо;

- відсутність у владних структурах загальнонаціональної єдності, інтересу;

- прагматизм і безідейність через відсутність ґрунтовно продуманої національної ідеї;

- опозиційна еліта характеризується слабкістю політико-ідейних орієнтирів.

Таким чином слабкість гідних представників політичної еліти перешкоджає структуруванню громадянського суспільства та утвердженню демократичних принципів і норм.

Сучасна правляча еліта може стати авторитетною лише тоді, коли підвищить ефективність своїх політичних і економічних рішень, котрі будуть сприяти досягненню стабільності в суспільстві і подоланню глибокої кризи, стресових ситуацій серед її громадян. Можливо це досягнути, коли психологія владного інтересу буде формуватися на демократичних, високо гуманітарних засадах поваги до людини.

Тільки високий інтелект, моральність, професіоналізм еліти здатні забезпечити легітимність влади, а також сприятимуть формуванню в українського народу того стилю державного мислення, який дозволить Україні стати міцним чинником стабільності та соціальних перемін. Таким стилем може бути лише демократія.

Список літератури: 1. Гаман-Голутвинова О.В. Политические элиты России. Вехи исторической эволюции [Текст] / О.В. Гаман-Голутвинова – М.: Ителлект, 1998. – 416 с. 2. Маркозова О.О. Еліти в сучасному українському суспільстві: сутність та напрямки трансформації [Текст] / О.О. Маркозова // Вісник національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. Зб.наук. праць. – Харків: Прапор, 2010. – Вип. 8. – С. 165–172. 3. Миллс Р. Властвующая элита [Текст] / Р. Миллс – М.: Знание, 1978. – 546 с.; 4. Михальченко, Н. И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? [Текст] / Н.И. Михальченко – К.: Институт социологии НАН Украины, 2001. – 440 с. 5. Пірен М.І. Українська політична еліта і проблеми демократизації суспільства [Текст] / М.І. Пірен – Розвиток демократії в Україні: Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 29 вересня – 1 жовтня 2000 р.). – К.: Центр Освітніх Ініціатив, 2001. – С. 411–420. 6. Требін М.П. Політична культура сучасної владної еліти України [Текст] / М.П. Требін // Вісник національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. Зб.наук. праць. – Харків: Прапор, 2010. – Вип. 4 – С. 137–145. 7. Фесенко В.В. Политическая элита Украины: противоречия формирования и развития [Текст] / В.В. Фесенко // Политические исследования. – 1995. – № 6. – С. 64 – 71. 8. Шульга М. Етапи становлення політичної еліти в Україні в роки незалежності [Текст] / М. Шульга // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 4. – С. 24–37.

*Киян М.Ш., Окладна М.Г., Перевалова Л.В.
м. Харків, Україна*

ДЕРЖАВОТВОРЧА ВОЛЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Серцевиною ідеї створення незалежної правової держави України є визнання невід'ємного права українського народу на самовизначення й пошук його оптимальних форм розвитку. На слав-

ному історичному шляху до свого суверенітету українська держава пройшла різні форми. Це були могутня Київська Русь, волелюбне Галицько-Волинське князівство, «перша християнська республіка» в Європі – Запорозька Січ, перша національна суверенна незалежна українська держава, яка утворилася у 1654 році, Українська Народна Республіка 1917–1918 рр., УРСР у складі СРСР.

Становлення та розвиток суверенної України – процес передусім політичний, бо його кінцевим результатом є завоювання національної незалежності та утворення незалежної держави як гаранта політичної свободи народу. «Ми не маємо причин презирливо відвертатися від свого минулого», – писав ще М. Грушевський [1].

Вперше незалежна національна держава українського народу виникла і була юридично оформлена в ході національно-визвольної боротьби українського народу 1648–1654 рр. під проводом Б. Хмельницького. Вона стала важливою подією в політичному житті Європи середини XVII ст. Її розвиток порушував інтереси держав Центральної, Східної і Південно – Східної Європи. У середині XVII ст. під грім гармат народилася нова держава – Українська Козацька Республіка. На хвилях історії, на арену політичного життя Європи рішуче виступив гетьман України Б.Хмельницький, якій сформулював ідею створення незалежної Української держави в її етнічних межах, розпочав її реалізацію та домогся визнання Української козацької держави в світі. Очоливши боротьбу народних мас України, Б. Хмельницький став для них відновлювачем віри, рятівником всієї Русі, Батьком вітчизни. Сучасники, вражені масштабами політичної, військової та дипломатичної діяльності Б. Хмельницького, часто порівнювали його з карфагенським полководцем Ган-нібалом, грізним Тамерланом, італійським політичним мислителем Макіавеллі. Оцінюючи Б. Хмельницького, як людину, вони відзначали його тонкий розум, ерудицію, уміння передбачати розвиток подій, переконаність у своїй правоті, сталеву волю [2].

Б. Хмельницький виявив великі здібності як державний, політичний діяч, як творець Української держави. Б. Хмельницький приступив до розробки наріжних принципів української державної ідеї, в основу якої було покладено об'єднання українців в одну державну родину в етнічних межах їх проживання з відокремленням від Польщі, оскільки, за висловом Б. Хмельницького, український народ короля не обирає; забезпечення спадкоємностей між Київською Руссю та новоствореною Українською державою [9. с. 92–98]. Під впливом державотворчих ідей Б. Хмельницького у народі поскорилось визрівання ідеї великої Батьківщини, в масах сформувалось відчуття єдності та спільної мети. У 1649–1650 рр. були здійснені заходи адміністративно-територіального устрою України та зміцнення державних інституцій. На початок 1650 р. було сформовано 16 полків (областей), завершилося створення державних ланок Козацької України. Старшинська рада перетворилася в головний орган державної влади, її рішення були обов'язковими навіть для гетьмана. Б. Хмельницький неухильно проводив курс на зосередження у своїх руках всієї повноти влади, встановлення дипломатичних зв'язків з сусідніми державами, формування власної зовнішньої політики, яка була б спрямована на підтримку зовнішнім світом України у її складних взаємовідносинах з Кримом, Польщею та Росією.

Слід пам'ятати, що геополітична ситуація для реалізації права українського народу на створення власної незалежної держави на той час була несприятливою. Проти реалізації права українського народу на створення власної держави виступали найсильніші держави – Річ Посполита, Кримське ханство, Росія й Порта. Річ Посполита, Московська держава й Османська імперія не були зацікавлені у виникненні Гетьманщини, вважаючи, що це порушить рівновагу сил між ними, і одночасно мали власні претензії на українські землі. Серед держав протестантського табору – Швеції, Англії, Голландії та князівств Північної Німеччини – переважало позитивне ставлення до боротьби українців проти Речі Посполитої. Вони були зацікавлені в ослабленні останньої як однієї з най-

більших католицьких країн. Швеція внаслідок перемоги у Тридцятилітній війні набула великого впливу на європейську політику. Саме позиція Швеції перешкодила австрійським Габсбургам надати збройну допомогу Речі Посполитій. Шведський уряд уважно стежив за подіями в Україні й стягував війська до польського кордону, розраховуючи вторгнутися в ослаблену війною країну. Тому Б. Хмельницькому доводилося постійно розв'язувати надзвичайно складні зовнішньополітичні проблеми і виявляти чудеса дипломатії в пошуках виходу із складних, часом здавалося безнадійних ситуацій. Сучасний польський історик З. Вуйчик зарахував його до найвидатніших дипломатів всесвітньої історії. До 1654 р. Б. Хмельницький успішно протидіяв заходам польської дипломатії в Бахчисараї й Стамбулі, зумів паралізувати наміри Варшави зіткнути Україну з Росією; домогся визнання Української держави як об'єкта міжнародного права. Гетьман приділив чимало уваги встановленню дипломатичних відносин з могутньою Портою, від позиції якої залежала поведінка Кримського хана. Він домогся від турецького султана укладення угоди, за якою українським купцям дозволялося вільно плавати Чорним морем і на 100 років звільнитися від сплати мита. Сучасники повідомляли, що в гетьманській резиденції в Чигирині одночасно перебували послі: австрійський, два шведські, два трансільванські, турецький, татарський, три з Молдови, три з Волощини, польського короля, польської королеви, литовський і московський.

21 березня 1654 р. Україна і Московська держава підписали «Березневі статі» – умови переходу Гетьманщини під протекторат Московії. Цей документ є свідченням дипломатичного таланту Богдана Хмельницького. Він є юридичним закріпленням прав і вольностей українського народу. Він є свідченням збереження Росією за Україною основ її державності, витворених нею форм правління й устрою інституцій політичної влади, території, суду і судочинства, армії (60 тис. реєстрових козаків), фінансової системи, територіально-адміністративного поділу, які створилися в Україні внаслідок національно – визвольної боротьби українського народу під проводом Б. Хмельницького. Вимоги Б. Хмельницького були викладені в цих статтях, в кінці кожної з них канцеляристами записане ставлення до цих вимог Олексія Михайловича. Можна з певністю сказати, що на укладання цього договору с Московською державою Б. Хмельницький пішов тому, що, мабуть, більше інших розумів, що в разі відмови Україні загрожувала війна на два фронти проти Речі Посполитої та Криму, яка привела б до подальшої катастрофи та розчленування українських земель, або й до цілковитого знищення українського етносу. В статтях Росія визнавала внутрішньополітичний суверенітет України, її соціально-політичний та економічний статус, що склався в процесі визвольної війни. Статті давали можливість Україні довести визвольну війну до переможного кінця, завершити формування великої національної держави. Цей документ був правовою основою майбутніх поколінь України в їх боротьбі за суверенітет своєї держави.

В українському суспільстві, позбавленому під гнітом Речі Посполитою впевненості в собі й виразного відчуття самотності, Б. Хмельницький відродив почуття гордості й рішучість боронити свої інтереси. Як керівник національно-визвольної боротьби всього українського народу за незалежність він об'єднав соціальні групи суспільства, активно сприяв консолідації Української народності. Б. Хмельницький зумів здійснити ряд політичних та соціально-економічних заходів, які ліквідували польське фільварочно – панське землеволодіння, кріпацтво, створили умови для масового покозачення селянства.

Яскраво у боротьбі за створення незалежної національної держави проявився полководницький талант гетьмана Б. Хмельницького. Він організував дійсно боєздатну, добре організовану і навчену національну армію. Гетьман вивчив і вміло використав багатий досвід військового мистецтва запорозьких козаків, а також досвід інших армій світу. Вже в квітні 1648 р. Богдан Хмельницький ввів військовий статут – «Статті про устрій Війська

Запорозького». Характерною особливістю тактики і стратегії Богдан Хмельницького було те, що він рішуче відмовився від оборонної тактики бою. Його висока військова майстерність проявилася в стратегії наступу, яку він постійно намагався здійснити. Гетьман в більшості випадків не розтрачував сили на здобуття укріплених фортець, а зав'язував бій з основними силами ворога, аби розгромити їх. Про це свідчать події 1648 року: повстання реєстрових козаків Кам'яного Затону (24 квітня 1648 р.); перемога повстанського війська у битві під Жовтими Водами (5–6 травня 1648 р.); розгром козацькими військами і татарами головних сил польсько-шляхетського війська під Корсунем (15–16 травня 1648 р.); перемога селянсько-козацької армії під Пилявцями (13 вересня 1648 р.); облога повстанцями Львова та Замостя (26 вересня – 14 листопада 1648 р.), урочистий в'їзд Б.Хмельницького в Київ (23 грудня 1648 р.) [4, с. 81.]. Можна з певністю сказати, що 1648 р. був тріумфом гетьманського військового генія, революційного злету українських народних мас, єднання українських соціально-класових сил, пробудження національної самосвідомості українського народу. Можливо, саме в цьому році українська сірома вперше повною мірою повірила у свої сили та щасливе майбутнє.

Після укладення Білоцерківського договору (18 вересня 1651 р.), за яким козацькій державі було відведене одне (Київське) воєводство, а гетьману дозволялася тримати лише 20-тисячне реєстрове військо, Б. Хмельницький, проявив далекосяжну мудрість: зберіг державно-територіальний плацдарм для подальшого накопичення військових сил, для перегруповування внутрішніх ресурсів, психологічної підготовки українського народу щодо необхідності подальшої боротьби. Українські селяни починають масову еміграцію до Московського царства, де утворюються нові міста Слобідської України, такі як Харків, Суми, Лебедин, Охтирка та інші.

Вже в наступному році український народ знайшов у собі сили взяти реванш за попередню поразку. У битві під Батогом 22–23 травня 1652 р. було вщент розгромлено польсько-шляхетську армію. Українська держава виборола фактичну незалежність, що створювала сприятливі умови для реалізації національної ідеї.

Говорячи про українську державність, слід наголосити на безперервності процесу її відродження. Ми відновлюємо українську державу і розбудовуємо державність, повертаючись до власних державницьких традицій, власного державотворчого процесу, що свідчить про незнищенність ідеї самостійної та соборної України, яка закріпилася в ментальності українського народу. Історичний досвід України є запорукою досягнення злагоди, недопущення розбрату у власному домі. Використання історичного досвіду і надалі за умови подальшої самоідентифікації українського суспільства зможе сприяти збігові інтересів, традицій, світоглядних орієнтацій населення різних регіонів України, допомагати владним структурам подолати кризові явища та відстань між ідеалами незалежності і складностями перехідного періоду, забезпечувати права особи, побудову громадянського суспільства, забезпечити Україні гідне місце в європейському правовому просторі.

Список літератури: 1. Грушевський М.С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. – К., 1991–1996. 2. Апанович О.М. Гетьмани України і кошові отамани Запорізької Січі. – К., 1993. 3. Борисенко В.Й., Заремба С.З. Україна козацька. – К., 1993. 4. Брайчевський М.Ю. Приєднання чи воз'єднання: критичні замітки з приводу однієї концепції // Україна. – 1991. – № 16–17. 5. Грушевський М.С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. – К., 1991–1996. 6. Голобуцький В.О. Запорозьке козацтво. – К., 1994. 7. Крип'якевич І.П. Богдан Хмельницький. – Львів, 1990. 8. Мицик Ю.А. Джерела з історії національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. – Дніпропетровськ, 1996. 9. Смолій В.А., Степанков В.С. Богдан Хмельницький. – К., 1995. 10. Шевчук В.П., Тараненко М.Г. Історія української державності. – К., 1999. 11. Яворницький Д.І. Історія Запорозьких козаків: У

З т. – К., 1990. – Т. 2. 10. Шевчук В.П., Тараненко М.Г. Історія української державності. – К., 1999. – 253 с. 11. Історія України: Навчальний посібник / Під заг. ред. В.А. Смолія. – К., 1991. 483 с.

*Кравченко В.Я.
м. Харків, Україна*

СПРОБА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ НА ПРАВОБЕРЕЖЖІ (СЕРЕДИНА 1680-X-1704 РР.)

Як що уважно роздивлятися цей період то треба мати на увазі тривалий конфлікт між І. Мазепою із Семеном Палієм – одним організаторів визвольного руху на Правобережній Україні Тут ішлося не лише про їхні особисті симпатії ч антипатії (відомо, що гетьман заздрило популярності фастівського полковника). *Тут зіткнулися два полярні погляди на суспільно-політичний лад України – дійсно демократичний, козацький С. Палія й аристократичний, панський І. Мазепою, і конкретно вирішувалося питання про владу і справжнього господаря України. Відомо також, й Мазепа серйозно побоювався свого політичного опонента вважаючи, що він може відібрати в нього гетьманську булаву [1].*

Військово-політична діяльність українських гетьманів й козацької старшини та поступова колонізація ними правобережних земель у першій половині 80-х рр. XVII ст. зрештою принесли свої результати. За визначенням вітчизняних істориків, протягом другої половини 80-х–90-х рр. тут ішов неухильний процес відродження політичних структур Українського козацької держави [2].

Проте, незважаючи на досить велику кількість праць, які висвітлюють даний період козацької держави цієї доби, існує певна невизначеність в історіографічній оцінці політичної ситуації, яка склалася у цей час на правобережних українських землях. Це спричинене не лише відсутністю комплексу джерел, який дозволяв би дати вичерпну характеристику такому своєрідному явищу, як «Палієва держава», а й деякими суб'єктивними факторами формування вітчизняної історичної науки в попередні роки. Разом з тим, українська історіографія вже досить добре висвітлила події визвольної боротьби правобережного козацтва проти влади польських урядовців наприкінці XVII – на початку XVIII ст. [3].

Проблема ж всебічного вивчення формування українських державних інститутів під час козацько-шляхетських конфліктів, на нашу думку, ще чекає на свого дослідника. А тому зупинимось лише на питанні відновлення козацькою старшиною традиції балансування між визнанням протекцій двох монархій – Польської й Російської корон – задля збереження власної влади над правобережною частиною України.

Слід також відзначити, що розкриваючи діяльність фастівського (білоцерківського) полковника С. Палія та його прибічників, науковці головним чином акцентували свою увагу на взаємовідносинах правобережної старшини з урядами Лівобережної України та московськими царями [4].

Сам Семен Палій (1702 році) заявив таке: «Я поселився на вільній козацькій Україні, Речі Посполитій нема ніяких справ до цієї області, і я лише маю право в ній розпоряджатись, оскільки я істинний козак і виборний вождь свого народу» [5].

Проте об'єктивне прагнення керівників правобережного козацького устрою до об'єднання із Задніпров'ям не могло здійснюватися лише через стосунки з лівобережними гетьманськими урядами. Політичне становище правобережних земель колись єдиного гетьманату примушувало керівників її козацької організації діяти в межах визнан-